

УДК 37.011

НОВІ АКЦЕНТИ В МОВНІЙ ОСВІТІ: ЗМІНИ В ДОДАТКОВОМУ ТОМІ “ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ІЗ МОВНОЇ ОСВІТИ”

Віта Гаманюк

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
vitana65@gmail.com*

Гаманюк В. Нові акценти в мовній освіті: зміни в додатковому томі “Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти”

У статті здійснено аналіз змін і доповнень до “Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти”, поштовхом до перегляду яких стали трансформації в суспільній площині, технічний прогрес та інформатизація суспільства. Акцентовано на появі в новій редакції дескрипторів до раніше лише побічно названих комунікативних дій, не описаних у вміннях (медіація), зокрема долучення online-комунікації як виду мовленнєвої діяльності, додавання рівня pre-A1, проміжних рівнів A2+, B1+, B2+, що сприятиме більш диференційованому визначенню рівня оволодіння мовою. На прикладах дескрипторів медіації й online-комунікації продемонстровано прогресію в описі умінь різних рівнів. Запропоновані зміни розглянуто крізь призму міжкультурної компетенції. Висновковано, що нові акценти дадуть змогу актуалізувати зміст мовної підготовки й підвищити її якість, проте водночас сприймаються як виклик для системи мовної освіти й методики викладання мов.

Ключові слова: мовна освіта, методика викладання мов, дидактика багатомовності, медіація, міжкультурна компетенція.

Hamaniuk V. New accents in language education: changes in the “Common European Framework of References for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume with New Descriptors”

In the article are analyzed the changes and additions to the “European Recommendations on Language Education”, which were adopted in 2018. Among the reasons that prompted the revision of the Common European Framework of References for Languages: Learning, Teaching, Assessment (2000) are the transformations in the social sphere, technical progress and informatization of society. Among the challenges posed by migration and globalization is the emergence of multilingual societies, which has prompted the search for new language teaching methods. Among them is the didactics of multilingualism, the elements of which are taken into account in the Companion Volume.

Attention is drawn to the appearance in the new edition of descriptors to previously only indirectly named communicative actions, which were not described in the skills (mediation), the inclusion of online communication as a type of speech activity, adding pre-A 1 level, as well as levels A 2+, B 1+, B 2+ to the already existing ones, which will allow to determine the level of language proficiency more differently. Progression in the description of skills of different levels is shown on the examples of descriptors of mediation and online-communication. The changes also affect intercultural competence, the level of development of which is taken into account in all types of speech activities. It is emphasized that the new accents in the Companion Volume will update the content of language training and improve its quality, but they are also a challenge for the system of language education and methods of language teaching.

Key words: language education, methods of language teaching, didactics of multilingualism, mediation, intercultural competence.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Науковці, які зверталися до питання визначення функцій мови, здебільшого погоджувалися з тим, що найважливішою серед усіх можливих є саме комунікативна (Б. Головін, З. Попова, А. Супрун). Як універсальний засіб спілкування мова не може функціонувати поза суспільством, проте й суспільство припиняє своє існування, якщо зникає мова, якою послуговувалися його представники. Так, М. Кочерган зазначає, що “мова виникла в суспільстві, обслуговує суспільство і поза суспільством неможлива, як і неможливе суспільство без мови” [Kocherhan / Кочерган 2018 : 300]. Визначаючи своєрідність мови як суспільного явища, науковець зауважує: “на відміну від минутих явищ суспільного життя, мова споконвічна і буде існувати доти, доки існує суспільство” [Kocherhan / Кочерган 2018 : 301]. Зважаючи на важливість мови як засобу комунікації, інтерес науковців до вивчення мови не знижується, а навпаки, в умовах глобалізації, суспільних трансформацій, появи нових комунікативних форматів, посилюється. Водночас відбуваються зміни й у підходах до навчання мов, адже змінюються вимоги до володіння як рідною, так і іноземними мовами. Яскравим підтвердженням актуальності питання щодо зміни пріоритетів у вивченні й, відповідно, у навчанні мов є поява доповнення до “Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти: навчання, оцінювання, викладання”.

Мета статті полягає в аналізі змін і доповнень до ЗЄР у додатковому томі “Common European Framework of References for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume with New Descriptors” (2018).

Виклад основного матеріалу дослідження. “Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: навчання, оцінювання, викладання” видано англійською мовою у 2000 р. (CEFR), німецькою мовою видання з’явилося у 2001 р. (GER), український переклад за редакцією С. Ніколаєвої побачив світ у 2003 р. (ЗЄР) Поява цього видання, яке стало програмним документом у мовній освіті, визначила новий формат вивчення і навчання мов, а також створила умови для порівнювання результатів оволодіння мовою, що стало першим кроком до сертифікації мовних знань. На сьогодні ЗЄР перекладено 40 мовами, серед яких мови країн, які не належать до Європи ані політично, ані географічно (арабська, китайська, японська, корейська), але й там положення цього документа вважають прийнятними для мовної політики й політики навчання мов.

Із того часу минуло 20 років, які позначилися на всіх галузях життя, зокрема у трьох із них результати прогресу стали більш відчутними й позначилися на ролі мови і зміні пріоритетів у дидактичних підходах до її навчання. У *суспільній* площині міграційні процеси, мобільність громадян, які з різних причин (навчання, пошук роботи, відпочинок тощо) подорожують до інших країн, де вступають у безпосередній мовний контакт із представниками інших культур, перетворили колись монокультурні й монолінгвальні держави, де один народ – одна мова, на мультикультурні й полілінгвальні. Тож присутність кількох мовних спільнот на невеликих територіях уже нікого не дивує. Навпаки, це перетворюється на норму й загострює питання порозуміння між представниками різних мовних і культурних спільнот, пошуку спільної мови, яка дала б змогу максимально спростити спілкування й уникнути непорозумінь, що виникають через недостатнє володіння мовою спілкування одним із комунікантів.

З іншого боку, *технічний прогрес* (стрімкий розвиток технічних можливостей для комунікації, обміну інформацією)

знімає обмеження щодо спілкування з позиції і відстані між комунікантами, і часових обмежень. Немає перешкод і у використанні ІКТ у навчанні, що уможливує наближення спілкування до рівня реальної комунікації й занурення в реальне, а не штучне мовне середовище, дає змогу використовувати автентичний контент. До технічного аспекту сучасної комунікації дотичною є й інформатизація суспільства. Доступність інформації всіма можливими мовами, інтерактивний характер спілкування у глобальному вимірі без будь-яких обмежень спонукають до вивчення мов, набуття рецептивних навичок, використання можливостей інформаційних технологій, що є сьогодні тим мотиваційним фактором, який дає змогу оволодіти новими навичками, про які ще не йшлося у виданнях CEFR 2000 та GER 2001.

Зрозуміло, що зміни такого масштабу не могли не позначитися на сфері навчання мов. За цей час значно посилилася роль іншомовних знань, які є умовою комунікації в багатомовному світі, суттєво зріс попит на освітні послуги у сфері іншомовного навчання. Ринок відреагував на потреби пропозицією великої кількості курсів у формальній та неформальній освіті державного й приватного сектору, а методисти зосередилися на розробленні ефективних методик навчання мов з огляду на багатомовність і полікультурність світу. Однак, слід зазначити, що вже у виданні CEFR 2000 року тенденції до багатомовності й полікультурності знайшли відображення і на рівні термінології (розмежування поняття “плюрилінгвізм” та “мультилінгвізм”, потрактовування понять “компетентність”, “комунікативна мовленнєва компетентність”, “плюрилінгвальна та плюрикультурна компетентність”, визначення їх структури, характеристика елементів кожної з них), і на рівні практики, адже йшлося про конкретний опис умінь для визначення рівня оволодіння мовою. Дидактика багатомовності – поняття, яке об’єднує різні дидактичні підходи до формування багатомовної особистості, – з’явилася в педагогічному дискурсі наприкінці ХХ століття, з самого початку послуговувалася термінологією ЗЄР. Ця методика побудована на визнанні факту наявності в учнів мовного досвіду й досвіду вивчення мови, які

підлягають перенесенню (трансферу), а отже, використанню під час вивчення другої і наступних (іноземних) мов; акцентує увагу на розвиткові мовної й культурної уваги і свідомості (language and cultural awareness); убачає доцільність паралельного вивчення кількох споріднених мов, прикладом чого є проєкт EuroCom (– Rom, – Germ, – Slav), що охоплює три найбільші групи споріднених мов у Європі. Дидактика багатомовності, як і потреба багатомовної освіти, спонукала до розроблення єдиного мовного (наскрізного) курикулуму (Gesamtsprachencurriculum) та його апробації в низці європейських країн. Усі пошуки було спрямовано на розширення мовного репертуару громадян, насамперед на рівні загальної освіти, задля створення багатомовного європейського суспільства, члени якого могли б порозумітися завдяки індивідуальній полілінгвальності.

Відповідно, цілком зрозумілими й очікуваними є зміни й доповнення до “Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти” – фундаментального документа, що був основою розроблення всієї нормативно-правової бази в галузі мовної й іншомовної освіти упродовж двадцяти років, який містить опис компетенцій здобувачів освіти, критерії їх оцінювання, рівня їх розвитку та вимоги до володіння мовами. Зміни цих вимог спонукали до перегляду мети навчання мов, актуалізації переліку необхідних для безперешкодного спілкування компетенцій та їх опису. Окреме видання додаткового тому до ЗЄР англійською мовою з’явилося у 2018 р., у 2020 було видано німецькою мовою у видавництві Klett під назвою “Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen. Begleitband”. Над цим виданням, за свідченням одного з авторів Р. Камерера (R. Kamerer) (www.klett.de), працювали більше 1500 експертів, які провели велику кількість семінарів і пілотних проєктів задля валідації матеріалів. Щоправда, видання GER 2001 р. через нові доповнення актуалізовано й осучаснено, проте воно не втратило свого значення й у подальшому залишається основою для розроблення документів і програм.

Доповнення стосувалися аспектів, не характерних для мовної й іншомовної освіти у 2000–2001 рр. Обґрунтовано й

класифіковано дескриптори для медіації, мережевої комунікації, яка не була настільки масовою і не сприймалася як повсякденність, опрацювання художніх текстів, розширення спектру дескрипторів для рівня pre-A 1 та C 1. У новій концепції відбулася зміна бачення мовленнєвої діяльності у форматі “читання – письмо – мовлення – сприйняття на слух” як узаємодії мовця з мовою на “рецепція – продукція – інтеракція – медіація”, що знайшло відображення у структуруванні дескрипторів.

Суттєвим доробком авторів додаткового тому вважаємо тлумачення поняття “медіація” й роз’яснення щодо інструментів вимірювання медіативних дій. Варто зазначити, що поняття “медіація” (Mediation – англ. CEFR 2000, Vermittlung – нім. GER 2001) не є новим для ЗЄР. Уже у виданні 2003 року у п.2.1.3 (Види мовленнєвої діяльності) зазначено: “Комунікативна мовленнєва компетенція <...> реалізується у виконанні різних видів мовленнєвої діяльності, а саме: сприймання, продукція та *інтеракція або медіація*” [ZER / ЗЄР 2003]. Медіація є одним із різновидів інтеракції і не може обмежуватися тільки нею, а отже, далі по тексту автори конкретизують потрактування медіації, але вже через “медіативні види” мовленнєвої діяльності, які “роблять можливим спілкування між особами в разі неможливості з будь-яких причин спілкуватись один з одним безпосередньо”. До них уналежнюють: усний або письмовий переклад, парафраз, передачу змісту, опрацювання / переробку тексту [ZER / ЗЄР 2003 : 14].

Окрім того, п.4.4.4 (Посередницька діяльність і стратегії) ураховує комунікативні дії, які підпадають під витлумачення “медіації”, адже серед прикладів посередницької діяльності автори називають передусім усний і письмовий переклад, реферування та переказ текстів зрозумілою для співрозмовника мовою, якщо мова оригіналу йому невідома. Наголошено на тому, що “у посередницьких видах діяльності користувач мовою покликаний не виражати свої власні думки, а просто діти як посередник між співрозмовниками, неспроможними зрозуміти один одного прямо” [ZER / ЗЄР 2003 : 87]. Фактично ЗЄР під медіацією розуміє саме переклад, про що свідчать пояснення стосовно усної (синхронний, послідовний, неформальний

переклад), письмової (точний (контрактів, угод), літературний (творів), передача основного змісту (газетні, журнальні статті), переказ (спеціалізовані тексти для непрофесіоналів) медіації [ZER / ЗЕР 2003 : 87].

Осучаснена версія ЗЕР послуговується поняттям “медіація”, що за своїм обсягом значно ширше, не обмежується лише перекладом і передачею основного змісту без урахування власної думки користувача, який здійснює медіативні дії, а включає ті види комунікативної діяльності, що не враховувалися раніше. Як “медіативні дії” (Mediation activities) автори розглядають три види комунікативної діяльності:

1. *Медіація змісту*: передавати зміст тексту (передавати специфічну інформацію усно та/або письмово); описувати дані (графіки, діаграми, таблиці і т. ін. усно та/або письмово; опрацьовувати тексти усно та/або письмово; перекладати письмовий текст (усно та/або письмово) [CEFR 2018 : 109–118].

2. *Медіація смислів (концептів)*: готувати тези (доповідей, семінарів, презентацій, обговорень) усно та/або письмово; висловлювати особисту думку (зокрема й щодо змісту художнього тексту); аналізувати й критично опрацьовувати твори художньої літератури або фрагменти цих творів; передавати інформацію концептуального характеру (працювати у групі або керувати роботою групи) [CEFR 2018 : 119–123].

3. *Медіація комунікації*: мовленнєва взаємодія у групі, спільне оформлення змісту / інформації, виклад спільної рпозиції та здатність організувати мовленнєву взаємодію у групі задля вироблення спільної думки, її вербального оформлення через спілкування; здійснювати комунікацію, створювати умови для її перебігу (створення полікультурного середовища, виконання функцій посередника, що забезпечує комунікацію в неформальних ситуаціях, спрощує спілкування в конфліктних або наближених до них ситуаціях при суттєвих відмінностях у поглядах співрозмовників) [CEFR 2018 : 124–127].

Шкала самооцінки, розрахована на оцінку власного рівня користувачем, доповнена описом тих умінь, які стосуються медіації (текстова медіація, передача або ретрансляція змісту / інформації, медіація в комунікації). Дескриптори для

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВ

медіативних дій дають змогу простежити прогресію в оволодінні навичками медіації від рівня А 1 до С 2 для кожного виду медіації. Наочно продемонструвати прогресію можна на прикладі опису умінь у медіації текстів:

Дескриптори для медіації текстів

A 1	Можу передавати просту <i>передбачувану</i> інформацію з <i>простих коротких</i> текстів, наприклад, вивіски, вказівники, постери, програми тощо (усно).
A 2	Можу передавати <i>важливі тези простих коротких</i> текстів <i>повсякденної</i> тематики зі сфери <i>власних інтересів</i> (усно), якщо вони сформульовані ясною і простою мовою.
B 1	Можу передавати інформацію з <i>простих, добре структурованих інформативних</i> текстів <i>знайомої</i> тематики або зі сфери особистих / актуальних інтересів.
B 2	Можу передавати <i>докладну інформацію й аргументи</i> (усно), наприклад, важливі тези <i>складних, добре структурованих</i> текстів із тематики / сфери моїх <i>професійних, академічних або особистих інтересів</i> .
C 1	Можу усно <i>вільно, ясною і добре структурованою мовою</i> передавати <i>найважливіші думки довгих, складних</i> текстів, незалежно від того, чи належить їх тематика до сфери моїх інтересів, якщо є можливість перевірити певні технічні концепти.
C 2	Можу усно <i>пояснити ясною, добре структурованою мовою, вільно й у той спосіб, яким презентовано факти і аргументи, та передавати оціночні аспекти та нюанси, наголошуючи на соціокультурних маркерах</i> (наприклад, використання реєстрів, іронії, сарказму) [CEFR 2018 : 170].

Дескриптори описують увесь контекст здійснення комунікативних дій: **що** вміє користувач (*передавати, пояснювати*), **як** (*просто, вільно, добре структуровано, аргументовано* тощо), **яку інформацію** (*загальний зміст, важливі тези, докладну інформацію, аргументи, найважливіші думки, оціночні судження*), **які тексти** (*прості, короткі; складні, довгі, структуровані*), **яка тематика** (*передбачувана інформація, пов'язана чи не пов'язана зі сферою інтересів*).

Медіативні стратегії в контексті навчання мов передбачають два види мовленнєвої діяльності, проте обидва спрямовані на інтерактивні дії мовців: *стратегії передачі певного змісту, викладу позиції* (установлення зв'язку з попереднім знанням (фонovими знаннями); структурування складної й значної за обсягом інформації у менші за обсягом і спрощені змістові блоки; спрощення вербального оформлення інформації) та *стратегії спрощення тексту* (текст із щільною інформацією трансформувати в розгорнуту оповідь та скорочувати текст, максимально ущільнювати інформацію).

Шкала самооцінки доповнена також описом умінь сфери online-комунікації. Додаток 6 додаткового тому пропонує приклади для використання дескрипторів для online взаємодії та медіативних видів діяльності в різних сферах: в особистісній, публічній, професійній, академічній. Автори збільшили кількість дескрипторів не тільки за рахунок нових пропонованих для оцінювання видів мовленнєвої діяльності, але й за рахунок проміжних рівнів оволодіння мовою, які було визначено, однак не конкретизовано, ще в попередньому виданні. У новому виданні для online комунікації, як і для деяких інших видів мовленнєвої діяльності, окрім звичних А 1 – С 2, передбачено також рівні pre-А 1, А 2+, В 1+, В 2+, що дає змогу більш точно й диференційовано визначати рівень оволодіння мовою.

Пропонуємо приклад такого опису для рівнів А 2+, В 1 та В 1+ для розуміння відмінностей у вміннях, які мають продемонструвати користувачі у сфері професійного спілкування:

**Дескриптори для online-спілкування та дискусії
(А 2+, В 1, В 1+, професійна сфера)**

Рівень	Загальні уміння	Приклад використання у професійній сфері
А 2+	Уміє представлятися online, здійснювати прості інтерактивні дії, ставити питання, відповідати, обмінюватися передбачуваною інформацією, якщо є час на формулювання відповідей.	Виступає доповідачем на простому online-форумі у секції з відомою тематикою.
В 1	Може підготувати зрозумілу доповідь зі знайомої тематики для online-дискусії за умови підготовленого завчасно тексту і можливості використання online-засобів для компенсації нестачі лексичного запасу та перевірки правильності тексту.	Виступає як доповідач на форумі web-сторінці з підвищення кваліфікації.
В 1+	Може розміщувати online-повіді про суспільні події, досвід, діяльність, посилаючись на відповідні лінки й медіа, ділитися своїми думками і почуттями з іншими [CEFR 2018 : 186–187].	Виступає як доповідач на суспільно значущому online-форумі (напр., на підприємстві).

Слід додати, що у виданні передбачено дескриптори й для інших видів online-взаємодії, такі, як: взаємодія, спрямована на подолання конфліктів і непорозумінь діяльність, кооперація, розв'язання проблем і завдань тощо. Зафіксовано тезу, що відбиває тенденції останнього десятиліття. Ідеться про те, що мета навчання іноземної мови полягає не в перфектному

оволодінні нею на рівні носія (хоч “перфектне” володіння мовою носієм є саме по собі питанням контроверсійним, оскільки не всі носії мови здатні спілкуватися на рівні компетентного мовця, що відповідає С 1 або С 2), а в тому, щоб створити умови, за яких мовці зможуть вибудовувати довірливі стосунки один з одним, долаючи мовні й культурні перешкоди у спілкуванні.

Значна увага в новій редакції приділяється міжкультурній та плюрлінгвальної компетенції, адже мови й культури розглядаються не тільки як інструмент комунікації, а і як потужні ресурси, які в невимушений спосіб відкривають доступ до іншомовного світу з його культурою, історією, сучасністю, специфічним світосприйняттям, особливостями повсякденного життя. Ті, хто вивчає мову, засвоюють значною мірою й культуру її носіїв, тож можуть виступати на соціальному рівні медіаторами, уможливлювати спілкування між людьми, що виявляють соціо- та міжкультурні відмінності, відмінності особистісного характеру. Міжкультурний компонент залучено до дескрипторів медіації, адже здатність створювати умови для безконфліктного спілкування є одним із завдань тих, хто спілкується з представниками інших культур, а тим більше тих, на кого покладено функцію посередника.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Представлені спостереження є тільки початком аналізу видання, яке ще довго перебуватиме в центрі пильної уваги і теоретиків, і практиків. Перші висновки щодо змін, відображених у додатковому томі, які, безперечно, суттєво вплинуть на мовну освіту, можна зробити вже зараз. Назвемо найсуттєвіші з них: у додатковому томі до ЗЄР збільшено кількість дескрипторів за рахунок кількості виокремлених проміжних рівнів володіння мовою, зокрема й із доданим рівнем рге-А 1; виділено медіативні дії (медіацію текстів, медіацію концептів, медіацію комунікації) як окремих вид мовленнєвої діяльності, що розширило спектр оцінювання комунікативних можливостей користувачів; додано дескриптори умінь online-комунікації, яка є невід’ємною частиною сучасного спілкування; розширено дескриптори для вимірювання рівня міжкультурної компетентності.

Усі ці зміни безпосередньо вплинуть на навчання мов та на вибір методик викладання, оскільки зміщення акцентів щодо мети навчання, внесення змін до опису умінь при визначенні рівня володіння мовою, як і розуміння мовлення як соціальної дії, вимагатимуть формування нового змісту, інноваційних дидактичних підходів, які забезпечували б розвиток міжкультурної й полілінгвальної компетенції на належному рівні.

Література

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання (ЗЄР). Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : “Академія”, 2018. 192 с.
3. Council of Europe: *Common European Framework of References for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume with New Descriptors*. Strasbourg, 2018.
4. Europarat: *Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen*. Berlin, 2001.
5. Interview: Nachgefragt bei Dr. Susanne Schauf. URL: https://www.klett-sprachen.de/downloads/23412/Interview_3A_5FNachgefragt_5Fbei_5FDr_2E_5FSusanne_5FSchauF_5F/pdf
6. Interview: Wie verändert der erweiterte GeR den Fremdsprachenunterricht? URL : https://www.klett-sprachen.de/downloads/23411/Interview_3A_5FWie_5Fver_E4ndert_5Fder_5Ferweiterte_5FGeR_5Fden_5FFremdsprachenunterricht_3F/pdf

References

1. Zahalnoieuropejski rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia (ZER). Kyiv : Lenvit, 2003. 273 s.
2. Kocherhan M. P. Zahalne movoznavstvo : pidruchnyk. Kyiv : “Akademiia”, 2018. 192 s.
3. Council of Europe: *Common European Framework of References for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume with New Descriptors*. Strasbourg, 2018.
4. Europarat: *Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen*. Berlin, 2001.
5. Interview: Nachgefragt bei Dr. Susanne Schauf. URL: https://www.klett-sprachen.de/downloads/23412/Interview_3A_5FNachgefragt_5Fbei_5FDr_2E_5FSusanne_5FSchauF_5F/pdf
6. Interview: Wie verändert der erweiterte GeR den Fremdsprachenunterricht? URL : https://www.klett-sprachen.de/downloads/23411/Interview_3A_5FWie_5Fver_E4ndert_5Fder_5Ferweiterte_5FGeR_5Fden_5FFremdsprachenunterricht_3F/pdf

Стаття надійшла до редакції 17.09.2020 р.

Прийнята до друку 22.10.2020 р.